

стійного вдосконалення знань, а також навичок для ведення ділової бесіди в межах майбутньої спеціальності.

Наш підручник (*Колечко О. Д., Крилова В. Г.* Французька мова: Підручник для студентів-економістів. — К.: КНЕУ, 2002. — 334 с.) подає матеріали про суто економічні поняття з питань економіки, мікро- та макроекономіки, ринку, маркетингу, менеджменту, інвестицій, формування бюджету і т. ін. До підручника включено 15 уроків-блоків, які пропонуються для аналітичного читання та 17 текстів — для синтетичного читання. Ці уроки супроводжуються системою вправ, спрямованих на розвиток необхідних для цього рівня навичок та вмінь. Вправи лексико-граматичного характеру (на словотворення, запозичення, характерні для мови спеціальності синтаксичні та граматичні конструкції, знаходження синонімів, антонімів, термінологічних еквівалентів і т. п.) спрямовані з метою накопичення спеціальної лексики. Вправи на рівні тексту (виділення основної думки ключових слів, різні види читання) готують студента до формування змістовного висловлювання в усній чи письмовій мові. Через ці вправи студент набуває навичок коментування, аргументування, ведення дискусії.

На завершальному етапі університетського курсу іноземної мови змінюється характер матеріалів і, відповідно, набір вправ, який дає змогу навчати всім складовим професійно орієнтованої компетенції.

В. І. Круковський, канд. філол. наук, доц.,
кафедра іноземних мов факультету МЕІМ

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АНТОНІМІВ (на матеріалі французької мови)

Сучасні дослідники пропонують такі лінгвістичні критерії об'єднання антонімів у групи: 1. **Лексико-семантичний**: а) семантична спільність, яка виявляється в тому, що антоніми виражають одне й те саме родове поняття, характеризують явище одного плану, тобто мають архісему, або «спільну сему»; б) наявність протилежної семантики. Для сем, які взаємно передбачають і взаємно виключають одна одну, надаючи відношенням антонімічного характеру, вживається термін «контрарні семи». Наявність цих сем забезпечує діаметральну опозицію між словами-

антонімами. 2. **Граматичний**: повний або частковий збіг валентності антонімів, тобто здатність їх вживатися в однаковому, аналогічному контекстуальному оточенні, що впливає з семантичної спільності — характеристики явища одного плану. 3. **Функціональний**: регулярне протиставлення в мові й мовленні.

Беручи до уваги ці критерії, антоніми можна визначити як регулярно протиставлювані одна одній одиниці (слова або синтагми), що переважно належать до однієї частини мови і позначають взаємно протилежні (наявність контрарних сем), але співвідносні (наявність спільної семи) предмети, властивості й процеси об'єктивної дійсності.

Головна функція антонімів — це контрастне вираження природних, соціальних та інших явищ, рис, характеристик: *красуня / потвора* (beauté / laideur), *багатий / бідний* (riche / pauvre), *червоніти / бліднути* (rougir / pâlir), *багато / мало* (beaucoup / peu), *до / після* (avant / après), *з / без* (avec / sans). Часто завдяки протиставленню, зіставленню, контрасту слів чіткіше розкриваються їх відповідні значення. Тобто антонімам притаманна диференційна функція.

Залежно від підходу (семантичного, лексикологічного, структурно-функціонального тощо) існує різна класифікація А. При визначенні А у французькій лінгвістиці найчастіше використовується лексикологічний підхід, меншою мірою семантичний підхід, ще менше — логічний [Amsili 2003]. Семантичний підхід до визначення А ґрунтується на протиставленні слів, пов'язаному з двома фундаментальними принципами логіки Арістотеля: «закон заперечення» (loi de contradiction) і «принцип третього зайвого» (principe du tiers exclu). Лексикологічний підхід частіше використовує поняття *градуальної антонімії* тобто антонімії, що виділяє полярні й градуальні (скалярні) антоніми [Mounin 1974]. Полярними називаються комплементарні антоніми типу *живий / мертвий* (vivant / mort). Як правило, комплементарна А у французькій лінгвістиці розглядається як особливий випадок градуальної А. Полярні антоніми знаходяться на шкалі, що має лише два «рівні».

Отже, дослідники виділяють такі класифікації А:

І. Структурна, або морфологічна, класифікація: однокореневі й різнокореневі антоніми. Перші складають групу власне лексичних антонімів, другі — лексико-граматичних. В однокореневих антонімів протилежність викликана різними префіксами: *спроможний / неспроможний* (capable / incapable), *циклон / антициклон* (cyclone / anticyclone), *знати / не знати* (connaître / méconnaître).

Таке протиставлення слів є наслідком словотворення. Проте, слід зазначити, що додавання до якісних прикметників і прислівників префіксів найчастіше лише послаблює протилежність, унаслідок чого контрастність значення у порівнянні з безпрефіксними антонімами виявляється «приглушеною». Тому до антонімів у строгому розумінні можна віднести далеко не всі префіксальні утворення, а лише крайні члени антонімічної парадигми. Більшість французьких антонімів є різнокореневими, переважно це прикметники, іменники, дієслова: *хоробрий / боягузливий* (courageux / lâche), *любов / ненависть* (amour / haine), *наближатися / віддалятися* (s'approcher / s'éloigner).

II. Семантична класифікація (її ще називають лексичною, а також логічною) [Тимескова, Тархова 1967]). Логіко-семантичні, або лексичні антоніми — це слова, що протилежні за значенням і не мають формальних ознак А, тобто словотворчо не пов'язані між собою. В такому разі протилежні поняття виражені різнокореневими словами: *ранок / вечір* (matin / soir), *старий / новий* (vieux / neuf), *багато / мало* (beaucoup / peu), *шепотіти / кричати* (chuchoter / crier). Лексичні антоніми є численнішими за морфологічні [Lyons 1969: 225].

Залежно від характеру позначуваної опозиції антоніми об'єднуються в класи. Пальмер і Лайзл розглядають два типи опозиційного відношення: комплементарні й градуальні. Новиков розглядає три опозиційні ознаки: 1) градуальність / неградуальність ознаки; 2) спрямованість / неспрямованість дії чи ознаки; 3) відповідність одному явищу чи процесові (одному денотатові), відповідність різним денотатам [Новиков 1973:195—243]. У працях [Amsili 2003] і [Schwab et al. 2001] було дано найповнішу класифікацію антонімів у французькій мові з погляду опозиції. Розглянемо цю класифікацію.

1) Контрарні, або градуальні (contraires ou scalaires ou gradables), антоніми виражають якісну контрарну протиставленість і утворюють градуальні опозиції, на шкалі градації між крайніми точками якої припускається існування реального чи гіпотетичного принаймні одного проміжного члена, що виражає менший / більший ступінь певної ознаки: *некучий / гарячий / теплий / прохолодний / холодний / крижаний* (brûlant / chaud / tiède / frais / froid / glacial). Тобто градуальна А передбачає порівняння: $X > Y$. Заперечення одного не обов'язково буде ствердженням іншого. Проміжні контрарні поняття не утворюють логічної основи А і являють собою, як ми вже казали, «послаблену» протилежність в опозиції: *молодий / немолодий* (jeune / pas jeune) (тоб-

то середнього віку). Щоб виражати справжню протилежність, другий член опозиції повинен бути позначений виразніше. Вибір антонімів мовцем буде залежати від соціально-культурної норми. Залежно від місця проживання (містечко чи столиця) ознака *male* / *велике* місце проживання буде мати різне значення. Градуальний тип А є найпоширенішим. Це класичні антоніми. Існує точка зору, згідно з якою справжніми антонімами слід вважати лише структуру протилежних слів з обов'язковою проміжною ланкою [Вежбиньски 2002; Amsili 2003].

2) Контрадикторні (contradictaires) антоніми — це пари, утворені з використанням протилежних префіксів: *monogame* / *polygame* (кількісна протилежність), *exportation* / *importation* (просторова протилежність), *préface* / *postface* (часова протилежність). Цей клас антонімів є також досить численним.

3) Комплементарні (complémentaires) антоніми виражають доповнення (компліментарність). Цей клас антонімів обіймає відносно невелику кількість слів, що виявляють додаткову протилежність. Шкала протиставлення представлена тут всього двома протилежними членами, що доповнюють один одного і є граничними за характером. Сама ознака побудована не градуально, а бінарно. Заперечення одного з антонімів дає значення іншого, оскільки між ними неможлива середня ланки. Вони виключають один одного: або *живий*, або *мертвий* (*mort ou vivant*), або *істинний*, або *хибний* (*vrai-faux*), або *самець*, або *самка* (*mâle-femelle*), або *одружений*, або *нежонатий* (*marié-célibataire*). Найбільшою мірою цей тип А представлений дієсловами: *визнавати* / *заперечувати* (*avouer / nier*), *плакати* / *сміятися* (*pleurer / rire*), *любити* / *ненавидіти* (*aimer / hair*), *погоджуватися* / *відмовлятися* (*accepter / refuser*).

З погляду симетрії комплементарна А складає два типи: 1) симетрія обсягу в системі лише з двох величин, як у наведеному вище прикладі; 2) симетрія щодо наявності / браку певної властивості: *чорний* (*noir*) означає відсутність забарвленості, а отже він протиставляється будь-якому кольору і будь-якій комбінації кольорів.

III. Функціонально-дериваційна класифікація

Антоніми, що позначають протилежну направленість (націленість), залишалися довгий час поза межами лінгвістичних досліджень. Всю увагу лексикологи зосередили на вивченні протилежності якісних слів. Функціонально-дериваційна класифікація А, на відміну від словотворчої ґрунтується на «глибинних» зв'язках слів і не спирається на їхню формальну схожість. На думку дослідників

цього питання всю різноманітність антонімічних відношень можна звести до обмеженої кількості висхідних протиставлень [Василенко 1999; Schwab et al. 2001; Amsili 2003; Кочерган 2004].

Розглянемо три типи таких протиставлень:

1) Векторні або еквіполентні антоніми означають протилежну націленість дій, ознак, властивостей: *входити / заходити* (entrer / sortir), *нагрівати / охолоджувати* (réchauffer / refroidir), *праворуч — ліворуч* (à gauche / à droite), *вперед / назад* (en avant / en arrière). Вони не можуть бути описані ні як градуальні, ні як комплементарні.

2) Антоніми-конверсиви або ресіпроки це дві сторони, одиниці відношення яких мають для кожної із них протилежне значення. Вони відображають ситуацію з точки зору різних її учасників: *вигравати / програвати* (gagner / perdre), *купувати / продавати* (acheter / vendre), *чоловік / дружина* (mari / femme), *навчати / вчитися* (enseigner / étudier), *запитання / відповідь* (question / réponse). Антоніми-конверсиви імлікують, взаємно передбачають один одного: *одружений / холостий* (marié / célibataire), *істинний / хибний* (vrai / faux), *великий / малий* (grand / petit), *добрий / поганий* (bon / mauvais). Ресіпроки — це інверсія аргументів з необхідністю пояснити ці аргументи. Відношення протилежності пар слів: *чоловік / дружина* (mari / femme), *давати / отримувати* (donner / recevoir) виявляються шляхом взаємної зміни аргументів. *Jean est le mari de Julie* (Жан — чоловік Жюлі). *Julie est la femme de Jean* (Жюлі — дружина Жана). Номени чоловік і дружина вступають у відношення конверсії, оскільки заміна одного іншим у висловленні змінює аргументи на протилежні для збереження співвідношення парафрази. Конверсивні антоніми зустрічаються в полі родинних і соціальних стосунків: *батько / син* (père / fils), *лікар / хворий* (médecin / malade), *роботодавець / працівник* (employeur / salarié), у часових відношень: *до / після* (avant / après) тощо.

Конверсиви-ресіпроки частіше зустрічаються в термінології, ніж у загальному мовленні, принаймні в галузях, де процеси описуються дуже детально і де систематично підтримуються відношення когіпонімії [Amsili 2003: 7].

Антонімія є явищем психолінгвістичним: антонімічні відношення не обов'язково відображають реальні протилежності між речами, а протилежності, що утворюються в образі, який ми формуємо в нашій уяві реального світу. Наприклад, *чорне й біле* з погляду мови є протилежностями, в той час як *червоне й фіолетове* не є такими, хоча у фізичному плані вони являють собою проти-

лежні смуги спектру. На цій особливості психолінгвістичних протилежностей базується явище так званої випадкової А.

Як і у випадку із синонімією, абсолютних антонімів не існує, тобто немає слів, які є антонімами в будь-якому контексті. Антонімія завжди визначається на рівні контексту, наприклад, *frais* (свіжий, прохолодний, яскравий, недавній) може бути протилежністю *tiède* (теплий), *chaud* (гарячий), *racorni* (затверділий), *flétri* (бляклий), *maladif* (хворобливий), *rassis* (чептвий), *sec* (сухий), *surgelé* (замерзлий), *pourri* (гнилий).

Представлена типологія А не є вичерпною, проте вона свідчить про різний характер поляризації слів у мові. Слід пам'ятати, що багатоманітність мовленнєвих уживань, контекстів і ситуацій порушує й унаслідок розширює поле дії мовних закономірностей. У мовленні стає можливим розповсюдження особливостей одного мовного явища на інше: так, присутність невираженої третьої (середньої) ланки при комплементарній протилежності членів антонімічної пари неможливе в мові, але можливе в мовленні.

Література

1. Василенко В. А. (1999). Синонімія і антонімія в поезіях Ігоря Муратова. Автореф. дис... канд. філол. наук. — Харків.
2. Вежбиньски Я. (2002). Теоретические проблемы антонимии (взгляд с рубежа веков). — Лодзинский ун-т. Инс-т русистики.: Gauta.
3. Кочерган. М. П. (2004). Вступ до мовознавства. — К.: Академія.
4. Лопатникова Н. Н., Мовшович Н. А. (1982). Лексикология современного французского языка. — М.: Высшая школа.
5. Новиков Л. А. (1973). Антонимия в русском языке (Семантический анализ противоположности в лексике). — М.: Моск. ун-т. — С. 195—243.
6. Тимескова Н. Н., Тархова В. А. (1967). Лексикология современного французского языка. — Л.: Просвещение.
7. Amsili Pascal (2003). L'antonymie en terminologie: quelques remarques. LaTTICe (CNRS-Ens-Université de Paris 7). Conférence TIA-2003, Strasbourg, 31 mars et 1 avril 2003.
8. Lyons J. (1969). Introduction to Theoretical Linguistics. London.: Cambridge univ., 1969.
9. Mounin G. (1974). Dictionnaire de la linguistique. Paris: Presses Universitaires de France.
10. Palmer F. R. (1982). Semantics. A new outline. — М.: Высшая школа.
11. Schwab Didier, Mathieu Lafourche, Violaine Prince (2001). Antonymie et vecteurs conceptuels. LIRMM — Laboratoire d'informatique, de Robotique et de Micro-électronique de Montpellier. Montpellier — France, 2001 <http://www.lirmm {schwab, lafourche, prince}>.